

TALABALARNING OTM MUHITIGA FAOL IJTIMOY MOSLASHUVINING PSIXOLOGIK OMILLARI

Mavlyanova Surayyo

TAFU "Psixologiya" kafedrası o'qituvchisi

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7931688>

ARTICLE INFO

Received: 01st April 2023

Accepted: 14th April 2023

Online: 25th April 2023

KEY WORDS

Talabalar jamoasi, shaxslararo munosabatlar, moslashish, temperament, xarakter, ijtimoiy omillar, o'quv jarayoni, pedagog.

ABSTRACT

So'nggi yillarda talabalarning universitet sharoitlariga ijtimoiy-psixologik moslashuvi bilan bog'liq muammolarga ilmiy adabiyotlarga qiziqish ortib bormoqda. Shu bilan birga, adaptiv stressning intensivligini, moslashish jarayonining borishi va natijalarini belgilovchi omillarni aniqlash bilan bog'liq masalalar hal qilinmagan. Birinchi kurs talabalarining universitet sharoitlariga ijtimoiy-psixologik moslashuvining muvaffaqiyatiga ayrim individual (temperamental, shaxsiy) yoki ijtimoiy-psixologik omillarning (ota-onalarning ta'lim darajasi, universitetda o'qishni boshlashdan oldin shahar yoki qishloqda yashovchi) ta'siri kabilari o'rganildigan. Biroq, talabalarning universitet sharoitlariga ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayoni va natijalariga turli omillarning ta'sirini har tomonlama baholash hali amalga oshirilmagan.

KIRISH (INTRODUCTION).

Moslashish (adaptatsiya) - bu munosabatlarning tabiatini o'zgartirish, o'quvchining ta'lim muassasasidagi o'quv jarayonining mazmuni va uni tashkil etilishiga munosabatidir. Aqliy moslashuv inson yoki guruhning faoliyati bilan bog'liq bo'lib, atrof-muhitga moslashish yoki o'ziga atrof-muhitni moslashtirish jarayonlarining o'zaro ta'siri sifatida tushiniladi. Psixologiyada "moslashish" atamasi obyektiv atrof-muhit omillari ta'siri ostida shaxsning psixikasini qayta tuzishni, shuningdek, insonning turli xil atrof-muhit talablariga ichki noqulaylik sezmasdan va atrof-muhit bilan ziddiyatsiz moslasha olish qobiliyatini anglatadi [1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (METHODS).

Bu moslashuv hodisasining protsessual tomonini, hayvonlarning moslashuvidan farqli o'laroq, qiyinchiliklarni yengib o'tish yoki ma'lum shaxsiy xususiyatlarning shakllanishi, masalan, kasbiy fazilatlarining yuzaga kelishida namoyon bo'ladi [2]. Oliy o'quv yurti talabalarining yangi o'quv muhitiga moslashishi, undagi ijtimoiy-psixologik jihatlar

Povalyova M.A., Rean A.A., Kudashev A.R., Baranov A.A., Vsevolodova N.A., Babaxan Yu.S., Dubovitskaya T.D asarlarida va ilmiy ishlarida yetarlicha asoslanib o'rganilgan.

Universitetga kirish va o'qish talabalarni yangi madaniy, ta'lim muhitiga jalb qilish bilan birga kechadi, bu moslashish jarayonining boshlang'ich mexanizmi hisoblanadi. Moslashuvning muvaffaqiyati talabalarining zahira imkoniyatlarini yangilash va o'quv jarayonida duch keladigan turli xil qiyinchiliklarni yengishga tayyorligini o'z ichiga oladi [3].

Yangi o'quv muhitga moslashishda quyidagi qiyinchiliklarga duch kelinadi:

- Eski qadriyatlar tizimiga amal qilish;
- Assimilyatsiya;
- Yangi turar-joy sharoitlariga moslashish;
- Yangi kursdoshlari bilan muloqot;
- O'qituvchi shaxsi;
- Tabiiy sharoit va boshqalar.

Moslashuv samaradorligining mezonlari qanday? Uning muvaffaqiyatini qanday ta'minlash mumkin? degan savollar hozirda ko'plab uchramoqda. Mezonlar orasida, birinchi navbatda, kuzatilishi oson bo'lgan obyektiv mezonlarni ta'kidlaymiz. Bu akademik ko'rsatkichlar, jamoat hayotining turli shakllarida ishtirok etish darajasi, salomatlik holati (ham psixologik, ham jismoniy salomatlik), ilmiy faoliyat darajasi bo'lishi mumkin. Shuningdek, obyektiv faktorlar bilan bir qatorda subyektiv mezonlar mavjud, ular faoliyatdan qoniqish (atrof-muhit, vaziyat va boshqalar), o'zini takomillashtirish va o'zini o'zi anglash istagi, yetakchi qiymat yo'nalishlari, o'z-o'zini hurmat qilish, hissiy barqarorlikni o'z ichiga oladi.

Korovina.I.V fikriga ko'ra esa, universitetdagi talabalarining psixologik moslashuvida quyidagilarni yaqqol ajralib ko'rsatish mumkin deb hisoblaydi:

- o'quv faoliyati sharoitlariga moslashish (o'qitishning yangi shakllariga moslashish, bilimlarni nazorat qilish va o'zlashtirish, boshqa ish va dam olish rejimiga, mustaqil hayot tarziga va shunga o'xshashlar kabiga moslashishda namoyon bo'ladi);
- guruhga moslashish (hamkasblarni jamoaga kiritish, uning qoidalari, an'analarini o'zlashtirish);
- kelajakdagi kasbga moslashish (kasbiy bilim, ko'nikma va fazilatlarni o'zlashtirish) guruhga moslashish (hamkasblarni jamoaga kiritish, uning qoidalari, an'analarini o'zlashtirish) kabilar [4].

Shaxsni shakllantirishning eng muhim sohalariga asoslanib, birinchi kurs talabalarining moslashuv jarayonining asosiy mazmunini quyidagicha aniqlash mumkin:

- yangi ta'lim standartlarini, ta'lim jarayonidagi qoidalarni o'zlashtirish
- talabalarda kasbga tayyorgarlik, kasb layoqatini o'qishning dastlabki yillaridan shakllantirishga e'tibor qaratishga doir chora-tadbirlarni qo'llash;
- ilmiy faoliyatning yangi soha va turlariga o'qitish;
- talabalar turar joyidagi yangi yashash sharoitiga moslashish va boshqalar.

MUHOKAMA (DISCUSSION).

Oliy o'quv yurtlari - bu mikro muhit bo'lib, unda qaytarilmas salbiy jarayonlar, shaxsiy deformatsiyalarsiz, yosh shaxs bolaning qaram hayotidan mustaqil kattalarga o'tishi mumkin. Universitetlarning professor-o'qituvchilari birinchi kurs talabalarini moslashtirish

muammolari, kechagi talabaga uning mavjud "kapitali" va ta'lim muassasasidagi sifat jihatidan yangi talablar o'rtasidagi qarama-qarshiliklarni bartaraf etishga yordam beradigan butun tizimlarni ishlab chiqish bilan doimo tashvishlanadilar. Asosan, 1-kurs talabalarining universitet sharoitlariga ijtimoiy-psixologik moslashuvi "topshiriq", "kirish", "shakllanish", "assimilyatsiya", "faol inklyuziya", "ijtimoiy maqomning o'zgarishi" tushunchalari orqali tavsiflanadi. Bu talabalarning ijtimoiy va shaxsiy xususiyatlarining asosiy parametrlarini talabaga nisbatan tashqi omil sifatida universitet muhiti sharoitlari bilan dinamik muvofiqlik holatiga keltirish jarayoni sifatida belgilanadi [5].

Birinchi kurs talabalarining moslashuv muammosi tadqiqotchilari uni talabalarning universitetning kasbiy va ijtimoiy muhitiga integratsiyalashuvining boshlang'ich bosqichi deb hisoblashadi. Birinchi kurs talabalari har doim ham bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirmaydilar, chunki ular o'rta maktabda yomon tayyorgarlik ko'rganlari uchun emas, balki ularda o'rganishga tayyorlik, mustaqil ravishda o'rganish, o'zini nazorat qilish va baholash, o'z shaxsiyatini o'zlashtirish kabi shaxsiy fazilatlariga ega emasligi sababli shunday bo'ladi. Kognitiv faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari o'z-o'zini tayyorlash uchun ish vaqtini to'g'ri taqsimlash qobiliyatidir.

Universitetda talabalarning ijtimoiy moslashuvi quyidagilarga bo'linadi: a) kasbiy moslashuv, bu o'quv jarayonining mohiyati, mazmuni, sharoiti va tashkil etilishiga moslashish, o'quv va ilmiy ishda mustaqillik ko'nikmalarini rivojlantirish; b) ijtimoiy-psixologik moslashuv - shaxsning guruhga, u bilan munosabatlariga moslashishi, o'ziga xos xulq-atvor uslubini rivojlantirish. Kasbiy moslashuvning muvaffaqiyati talabaning shaxsiy xususiyatlariga, uning individual psixologik va psixotipik xususiyatlariga bog'liq. Talabalarni o'quv jarayoniga moslashtirish (psixikaning tartibga solish funksiyasini o'rganishga ko'ra) 2-o'quv semestrining boshida tugaydi [6].

Shaxsning psixologik moslashuv jarayoni har xil vositalardan foydalangan holda ham, unga bo'ysunadigan adaptiv harakatlar bilan ham voqelikni, atrof-muhitni o'zgartirishga qaratilgan harakatlarining maqsadga muvofiqligida ifodalangan shaxsning faolligi bilan tavsiflanadi. Ko'pgina birinchi kurs talabalari o'qishning boshida mustaqil ta'lim ko'nikmalarining yetishmasligi bilan bog'liq katta qiyinchiliklarga duch kelishadi, ular ma'ruzalarda konspekt qilishni, darsliklar bilan ishlashni, birlamchi manbalardan bilim topish va chiqarishni, katta hajmdagi bilimlarni tahlil qilishni bilmaydilar.

NATIJALAR (RESULTS).

Talabalarni psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash apriori ularning psixologik holatini diagnostika qilishni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, istalmagan psixologik jarayonlarni o'z vaqtida kuzatib borish va talabalarga yangi vaziyat yoki muhitda o'qishga moslashish jarayonida zarur pedagogik yordam ko'rsatish muhimdir, bu birinchi kurs talabalari - kechagi maktab o'quvchilariga to'liq taalluqlidir. Universitetda ta'limning birinchi yilidagi moslashish jarayonining murakkabligi va uning noaniqligi yoshlar bilan sodir bo'layotgan o'zgarishlarga e'tibor berishni va turli xil moslashish parametrlarini takroriy o'lchashni talab qiladi. Ammo, agar boshlang'ich bosqichda ta'lim va kasbiy faoliyatning muvaffaqiyati kabi mezon joriy va oraliq baholash natijalariga ko'ra baholanishi mumkin bo'lsa, birinchi kurs talabalarini moslashtirishning boshqa mezonlarini aniqlash juda muammolidir [7].

Shaxsning jamiyatga moslashishi bilan bog'liq psixologik muammolar Z.Freydning asarlarida qo'yilgan bo'lib, u adaptatsiyaning ikki turi - alloplastik va avtoplastik haqida yozgan. Klassik psixoanalizga ko'ra, shaxs va jamiyatning o'zaro ta'siri doimo qarama-qarshidir va shuning uchun har bir inson muqarrar ravishda intrapsixik konfliktning tashuvchisi hisoblanadi. I.M.Xorevning so'zlariga ko'ra, ijtimoiy moslashuv omillarini ijtimoiy va psixologik ajratish mumkin. Ijtimoiy yo'nalishlarga oila, tengdoshlar, o'qituvchining qadriyat yo'nalishlari, shuningdek, o'quvchi shaxsini rivojlantirishning pedagogik shartlari kiradi; psixologik vaziyatni baholash qobiliyati, ijodkorlik, o'z-o'zini hurmat qilishning yetarliligini psixologik omillar o'z ichiga oladi. S.V.Sergeeva va O.A.Voskresenskoning fikricha, universitetning birinchi kurs talabalarining moslashish jarayoniga ta'sir qiluvchi barcha omillarni quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin [8]:

1. Universitetga qadar tayyorgarlik darajasini aks ettiruvchi omillar (maktab bilimlarining hajmi va darajasi, olish motivatsiyasining shakllanishi kasblar, kasbiy yo'nalish);
2. Shaxsning individual xususiyatlari bilan bog'liq omillar (salomatlik holati, shaxsiy rivojlanish darajasi, moslashish qobiliyati, o'zini o'zi qadrlash);
3. O'quv jarayonining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq omillar (o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi, innovatsion texnologiyalardan foydalanish, ta'limga talaba-markazli yondashuv);
4. O'quvchining oilaviy ahvolidan o'ziga xos xususiyatlarini tavsiflovchi omillar (sanitariya-gigiyenik sharoitlar, moddiy ahvol, hissiy farovonlik, oila ichidagi o'zaro munosabatlarning tabiati va oilaviy tarbiya uslubi).

Yuqoridagi barcha tadqiqotchilar o'quvchilarning moslashuv omillarini ularning pedagogik tajribasi, shuningdek, talabalar boshdan kechirgan subyektiv qiyinchiliklarni tahlil qilish asosida, so'rovnoma orqali aniqladilar va psixodiagnostik usullar va matematik statistika usullaridan foydalangan holda psixologik tadqiqotlarga murojaat qilmadilar. Psixodiagnostika usullari va statistik usullardan foydalangan holda reprezentativlik namunasi bo'yicha bir nechta tadqiqotlar mavjud.

1-jadval

Tadqiqot obyekti haqida ma'lumot

Talabalar	Son	Foiz
Yigitlar	54	45,0
Qizlar	66	55,0
Umumiy:	120	100,0

Ko'rinib turganidek, jami 120 nafar talabadan 54 tasi yigitlar, 66 tasi qizlar ekan. Tadqiqotda ko'plab ijtimoiy moslashuv jarayonining psixologik holatini tadqiq etuvchi psixodiagnostik metodikalardan foydalanilgan bo'lib, xususan, K.Rodgers va R.Daymondning "Ijtimoiy-psixologik moslashish diagnostikasi", M.S.Yurkina va A.A.Smirnovning "Talabalar OTM ga moslashish darajasi ekspressiv diagnostikasi", L.N.Sobchikning "Individual-tipologik so'rovnoma" metodikalaridan foydalanildi. Quyida ushbu metodikalar bo'yicha olingan natijalarning tavsiflovchi statistik tahlili havola etiladi.

2-jadval

K.Rodgers va R.Daymondning "Ijtimoiy-psixologik moslashish diagnostikasi" metodikasining tavsiflovchi statistikasi (n=120)

Shkalalar	Min	Max	M	σ	Assimetriya	Ekzess
Moslashuvchanlik	2,00	30,00	20,19	4,47	-,520	1,192
O'zini qabul qilish	6,00	29,00	19,10	5,80	-,361	-,808
Boshqalarni qabul qilish	9,00	28,00	17,00	4,17	,547	-,293
Emotsional komfort	11,00	27,00	18,93	3,96	-,047	-1,078
Internallik	10,00	29,00	17,94	3,94	,539	-,569
Dominantlikka intilish	10,00	30,00	18,31	4,13	,408	-,627

K.Rodgers va R.Daymondning "Ijtimoiy-psixologik moslashish diagnostikasi"ning tavsiflovchi tahliliga ko'ra, moslashuvchanlik bo'yicha minimal ball 2, maksimal ball 30 bo'lib, bu talabalarning moslashuvchanlik darajasi yuqori bo'lganidan dalolat beradi. Ko'rinib turganidek, metodikaning barcha shkalalarida soxta ma'lumotlar yoki sinaluchilarning g'aliz javob berganlik holatlari kuzatilmadi (ekzess 1,192; -1,078). O'zini qabul qilish bo'yicha minimal ball 6, maksimal ball 29 bo'lib, bundan barcha talabalarda o'zini boricha qabul qilish darajasi barqaror ekani ma'lum bo'ladi. Boshqalarni qabul qilish shkalasida minimal ball 9, maksimal ball 28 bo'lib, talabalarda o'zini va boshqalarni qabul qilish darajasi rivojlanganligidan ko'rinadi. Internallik hamda dominantlikka intilish ko'rsatkichlarida ham minimal ball mos ravishda 10 ni, maksimal ball 29 va 30 ball bo'lib, 1-bosqich talabalari o'zini nazorat qilish bilan birga guruhda endi tanishib, moslashayotgani uchun o'zini tan oldirish va ko'rsatish istagining yuqoriligi ulardagi dominantlikka intilish hajmining ortishiga ham olib keladi.

3-jadval

L.N.Sobchikning "Individual-tipologik so'rovnomasi"ning tavsiflovchi statistikasi (n=120)

Shkalalar	Min	Max	M	σ	Assimetriya	Ekzess
Ekstroversiya	2,00	9,00	5,99	1,82	-,047	-,807
Spontanlik	1,00	9,00	4,94	2,00	,094	-,626
Agressivlik	1,00	9,00	5,10	1,82	-,036	-,211
Rigidlik	1,00	9,00	5,53	1,73	-,106	-,550
Introversiya	1,00	9,00	4,88	1,97	-,089	-,461
Senzitivlik	1,00	9,00	4,75	2,18	-,002	-,589
Bezovtalik	1,00	9,00	5,21	2,06	-,209	-,547
Labillik	1,00	9,00	5,06	1,93	-,032	-,437

L.N.Sobchikning "Individual-tipologik so'rovnomasi" metodikasining tavsiflovchi statistikasiga asosan, barcha shkalalar: ekstroversiya, spontanlik, agressivlik, rigidlik, introversiya, senzitivlik, bezovtalik hamda labillikda maksimal ballar bir xilligi (9 ball) aniqlanib, buni talabalarda ushbu sifatlar shaxsiy xususiyatlarida mavjud ekan deb taxmin qilishga imkoniyat yaratdi. Shuningdek, metodikaning barcha shkalalarida psixometrik talablarga moslik ham kuzatilgan.

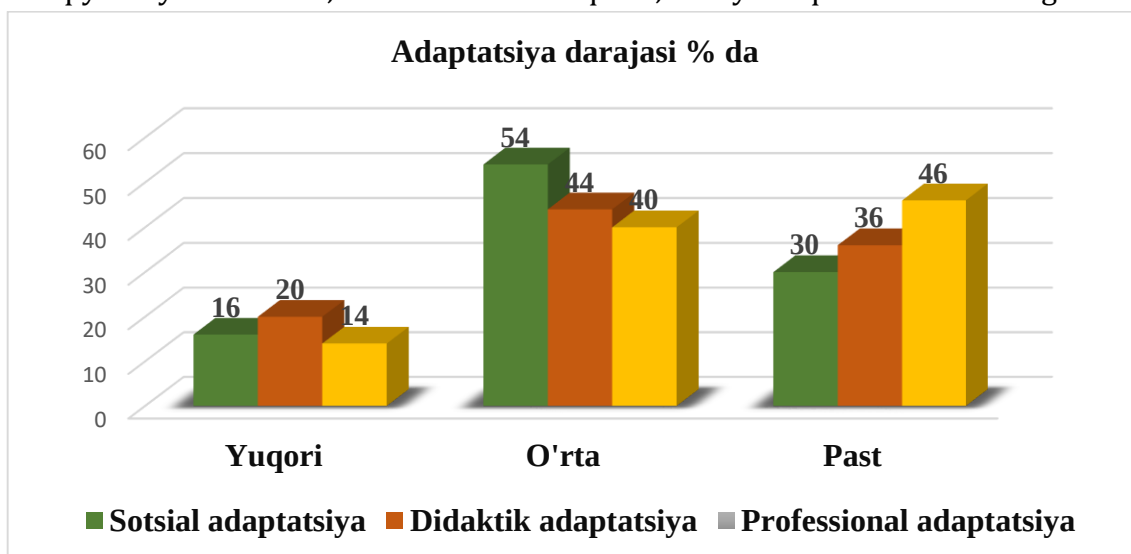
4-jadval

M.S.Yurkina va A.A.Smirnovning “Talabalarning OTM ga moslashish darajasi ekspressiv diagnostikasi” metodikasining tavsiflovchi statistikasi (n=120)

Shkalalar	Min	Max	M	σ	Assimetriya	Ekzess
Ijtimoiy adaptatsiya	20,00	50,00	29,21	6,66	1,060	,177
Didaktik adaptatsiya	15,00	35,00	24,72	4,40	-,265	-,337
Professional adaptatsiya	26,00	65,00	44,78	10,66	,267	-1,130

M.S.Yurkina va A.A.Smirnovning “Talabalarning OTM ga moslashish darajasi ekspressiv diagnostikasi” metodikasining tavsiflovchi statistikasi tahliliga ko’ra esa, professional adaptatsiyada minimal ball 26 ni, maksimal ball 65 ni tashkil etib, talabalarda adaptatsiyaning ko’proq ta’lim jarayoni hamda kasbiy anglash motiviga nisbatan moslashuvi yuqori ekanidan dalolat beradi. Xuddi yuqorida bo’lgani singari, mazkur metodika ham psixometrik talablarga mos keladi (ekzess -1,130).

Moslashuv samaradorligining mezonlari qanday? Uning muvaffaqiyatini qanday ta’minlash mumkin? degan savollar hozirda ko’plab uchramoqda. Mezonlar orasida, birinchi navbatda, kuzatilishi oson bo’lgan obyektiv mezonlarni ta’kidlaymiz. Bu akademik ko’rsatkichlar, jamoat hayotining turli shakllarida ishtirok etish darajasi, salomatlik holati (ham psixologik, ham jismoniy salomatlik), ilmiy faoliyat darajasi bo’lishi mumkin. Shuningdek, obyektiv faktorlar bilan bir qatorda subyektiv mezonlar mavjud, ular faoliyatdan qoniqish (atrof-muhit, vaziyat va boshqalar), o’zini takomillashtirish va o’zini o’zi anglash istagi, yetakchi qiymat yo’nalishlari, o’z-o’zini hurmat qilish, hissiy barqarorlikni o’z ichiga oladi

1-rasm. “Talabalarning OTM ga moslashish darajasining ekspress diagnostikasi metodikasi” (mualliflar M.S.Yurkina, A.A.Smirnov) ko’rsatkichlari.

Rasmdan ko’rinadiki barcha moslashuvchanlik darajalari – sotsial, professional hamda didaktik moslashuvchanlik darajasi talabalarda o’rta darajada bo’lar ekan. Ta’lim sharoiti hamda mazmuniga moslashish jihatdan eng past 46% natija talabalarning didaktik moslashuvchanlik ko’rsatkichida chiqdi. Ijtimoiy moslashuv - bu shaxs yoki ijtimoiy guruhni faol assimilyatsiya qilish orqali yangi hayot muhitiga moslashish jarayonidir. Moslashishning sababi yangi ijtimoiy vaziyat (ishdan ayrilish, nafaqaga chiqish, ko’chirish yoki majburiy migratsiya, jismoniy shikastlanish, falokat, harbiy harakatlarda qatnashish va boshqalar)

munosabati bilan shaxs yoki odamlar guruhining ijtimoiy mavqei va pozitsiyasining o'zgarishi bo'lishi mumkin). Murakkab ijtimoiy vaziyat, shaxsning (individlarning guruhining) boshqa maqomi ijtimoiy ish bilan bog'liq holda ijtimoiy moslashuvning asosiy yo'nalishlarini tasniflash uchun o'ziga xos mezon bo'lib xizmat qiladi.

Ko'pgina mualliflar muvaffaqiyatli moslashishning muhim omili o'quv motivatsiyasining shakllanishi deb hisoblashadi [9]. Motivatsiya odamga moslashish davridagi qiyinchiliklarni engishga yordam beradi, faoliyatda qo'llaniladigan sa'y-harakatlarning yuqori darajasini belgilaydi, uni guruhning boshqa a'zolari bilan faol muloqotga kirishishga, optimal moslashish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni izlashga undaydi. Oldingi paragrafda biz talabalarining universitet sharoitlariga moslashishiga ta'sir qiluvchi omillar muammosini o'rganishda tadqiqotchilar ko'p hollarda moslashish jarayoni jarayoni va natijalariga individual omillarning ta'sirini o'rganishganligini aniqladik.

Oldingi keltirilgan tadqiqot natijalarini tizimlashtirish va B.G.Ananyev individualligining darajali konsepsiyasiga tayangan holda, biz universitetda talabalarining moslashuv jarayoni va natijalariga turli darajadagi psixologik omillar ta'sir qiladi deb taxmin qildik:

- individual daraja;
- shaxsiy daraja;
- faoliyat subyekting darajasi;
- ijtimoiy-psixologik daraja.

Ushbu darajadagi tuzilma birinchi kurs talabalarining ijtimoiy-psixologik moslashuvining psixologik determinantlarining tarkibiy modelining asosini tashkil etdi, bu ishning ikkinchi bobida muhokama qilinadi.

5-jadval

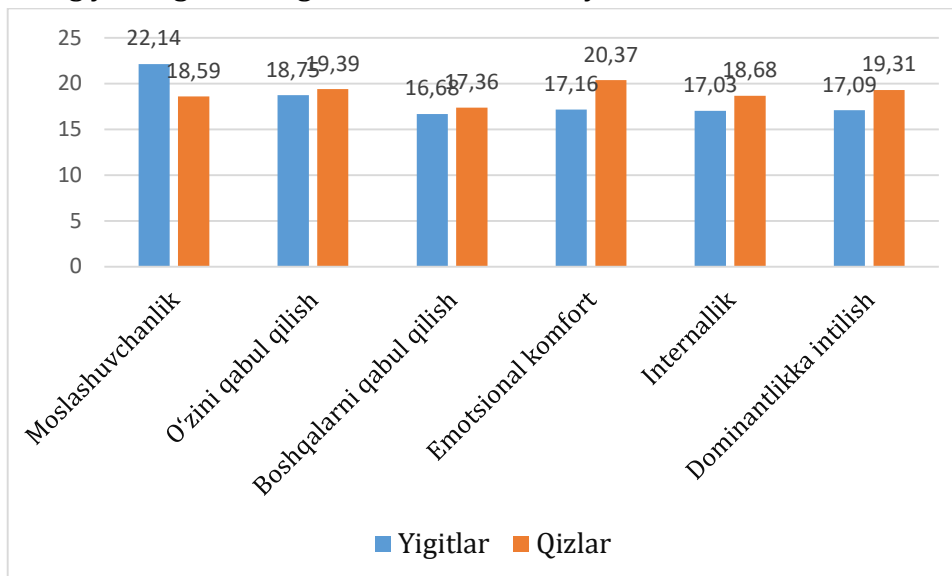
K.Rodgers va R.Daymondning "Ijtimoiy-psixologik moslashish diagnostikasi" metodikasining jins tafovuti bo'yicha Styudentning - t mezoni asosidagi tahlili

Shkalalar	O'rtacha qiymat		Statistik ko'rsatkich	
	Yigitlar (n=54)	Qizlar (n=66)	t	p
Moslashuvchanlik	22,14	18,59	4,951	,000***
O'zini qabul qilish	18,75	19,39	-,600	,550
Boshqalarni qabul qilish	16,68	17,36	-,897	,371
Emotsional komfort	17,16	20,37	-4,842	,000***
Internallik	17,03	18,68	-2,314	,022*
Dominantlikka intilish	17,09	19,31	-3,181	,002**

*- $p < 0,05$; **- $p < 0,01$; ***- $p < 0,001$

K.Rodgers va R.Daymondning "Ijtimoiy-psixologik moslashish diagnostikasi" metodikasining jins tafovuti bo'yicha Styudentning - t mezoni asosidagi tahlilini qilganimizda moslashuvchanlik ($t=4,951$, $p < 0,001$), emotsional komfort ($t=-4,842$, $p < 0,001$), internallik ($t=-2,314$, $p < 0,01$), dominantlikka intilish ($t=-3,181$, $p < 0,01$) ko'rsatkichlarida ishonchli farqlar aniqlandi. Emotsional komfort, internallik va dominantlikka intilishda qizlar yaqqol ustunlik qayd etib, ularda moslashuv jarayonida guruhda ham sheriklari bilan muloqotda, kasbiy-o'quv faoliyatida odzini bosib olish, liderlikka moyillik, barcha kursdoshlari bilan muloqot qilish

orqali hissiy komfort zonasiga kirish ustunlik qiladi. Yigitlarda esa, aksincha, moslashuvchanlik qizlarnikiga nisbatan baland bo'lib, buni yigitlarning doim ekstremal vaziyatlarga tayyor turishi, hamma narsaga tez ko'nikib ketishi kerakligi haqida ustanovkalarning yoshligidan singdirilishi bilan ham aytish mumkin.

2-rasm. K.Rodjers va R.Daymondning "Ijtimoiy-psixologik moslashish diagnostikasi" metodikasining jins tafovuti

Shaxsning subyektiv farovonligi va hissiy qulaylik hayotning turli sohalarida - o'qitishda, muloqotda, ijtimoiy munosabatlarda, mehnatda, shuningdek, inson faoliyatining madaniy, iqtisodiy, diniy, siyosiy sohalarida qoniqish bilan bog'liq. Shaxsning qoniqish va hissiy qulaylik tushunchasi hodisa va hodisalarning mazmuniga subyektiv hissiy rangli munosabatga asoslanadi. Shunday qilib, agar ko'p hollarda u hayotdan qoniqishni boshdan kechirsa va faqat ba'zi hollarda yoqimsiz his-tuyg'ularni boshdan kechirsa, inson subyektiv farovonlikning yuqori darajasiga ega ekanligi haqida bahslashish mumkin. Subyektiv farovonlik darajasi past bo'lgan talabalar iste'molchi xatti-harakatlarining ratsional va hissiy strategiyalari bilan ajralib turadi. Shunday qilib, olingan ma'lumotlar bizga talabalarning xulq-atvori strategiyalarining samaradorligini baholashga imkon berdi va iste'molchilarning xulq-atvori strategiyasining diffuz turi talabalarga tovarlarni "o'z kayfiyatiga ko'ra tanlash" ga, o'z xohishlariga erkinlik berishga imkon beradi degan xulosaga kelishga imkon berdi; Iste'molchi xulq-atvorining diffuz turidan foydalanadigan talabalar uchun faoliyatning hissiy komponenti katta ahamiyatga ega bo'lib, ularga tezda zavq keltiradigan xaridlarga o'tishga imkon beradi.

Talabaning universitet sharoitlariga moslashishi - bu ijtimoiy muhitning sezilarli darajada o'zgargan sharoitlari bilan shaxsning o'zaro ta'sirining murakkab jarayoni. Agar bu o'zgarishlar "eng kam qarshilik ko'rsatadigan joyga" bosim o'tkazsa, ular ijtimoiy moslashishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun xarakter aksentuatsiyasining mavjudligi yoki yo'qligi talabalarning universitet sharoitlariga ijtimoiy-psixologik moslashuvining muhim omili deb hisoblaymiz.

Ijtimoiy sharoitlar o'zgargan vaziyatlarda shaxs adaptiv xulq-atvorni shakllantiradi - tashqi muhit bilan nomutanosiblikni bartaraf etishga, u bilan samarali o'zaro munosabatlarni o'rnatishga qaratilgan. Ushbu xatti-harakatlarda strategiya va taktikani ajratish mumkin.

Strategiyalar u yoki bu maqsadga erishishga, shaxs va atrof-muhit o'rtasidagi nomuvofiqlikni hal qilishning u yoki bu usuliga qaratilgan; bu holatda turli xil taktikalardan foydalanish mumkin; bir xil taktika turli strategiyalarning bir qismi bo'lishi mumkin. Moslashuvchan xulq-atvor strategiyalarini turli mezonlarga ko'ra tasniflash mumkin, ular orasida adabiyotda tashqi yoki ichki yo'nalish, faollik-passivlik, kontaktdan qochish kabilar ajratiladi.

XULOSA (CONCLUSION).

Yangi muhitga kirishning ushbu bosqichida boshqa odamlar bilan muloqot o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvida ayniqsa muhim omilga aylanadi. Muloqot jarayonida shaxs ushbu mikrosferada faoliyat ko'rsatadigan xatti-harakatlarning muayyan modellariga moslashadi, ijtimoiy talablarga bo'ysunadi va kattalar tomonidan nazorat qilinadi. Muloqot qo'shma o'quv faoliyatining ajralmas qismidir. Bundan tashqari, tengdoshlari bilan norasmiy muloqot qilish, tushunish va tan olish zarurati o'spirinlikning o'ziga xos xususiyati hisoblanadi.

Shunday qilib, muloqot muayyan faoliyat turi sifatida etakchi moslashuv omillaridan biridir. Shu munosabat bilan kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish, hozirgi vaqtda ishlab chiqilgan ko'plab texnikalar yordamida muloqotni optimallashtirish muhim rol o'ynaydi. Optimallashtirish usullaridan biri bu muloqotdagi qiyinchiliklarni tan olish va iloji bo'lsa, ularni bartaraf etishdir. Talabalarning ijtimoiy-pedagogik, kasbiy moslashuvida turli qiyinchiliklarni farqlash katta ahamiyatga ega.

Moslashuvning keyingi muhim jihati - bu qiymat yo'nalishlarining roli. Kasbga kirish jarayonining samaradorligi, bir tomondan, shaxsning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni faol o'zlashtirishi bilan, ikkinchi tomondan, talabaning motivlari, munosabatlari, qadriyat yo'nalishlari bilan belgilanadi. Talabalarning kasbiy moslashuvi ular uchun kasb, ish, muvaffaqiyat qanchalik muhim ekanligi, ular o'zlariga qanday talablar qo'yishlari, kasbiy tayyorgarligi, kelajakdagi ish joyi, o'quv va kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyatsizliklar va qiyinchiliklarga qanday munosabatda bo'lishlariga bog'liq. Moslashuv jarayonida ehtiyoj-motivatsion soha qayta tuziladi va o'qituvchining vazifasi talabalar o'rtasida barqaror kasbiy qadriyatlarni shakllantirishdir. Shaxsni shakllantirishning eng muhim sohalariga asoslanib, birinchi kurs talabalarining moslashuv jarayonining asosiy mazmunini quyidagicha aniqlash mumkin: yangi ta'lim standartlarini, ta'lim jarayonidagi qoidalarni o'zlashtirish, talabalarda kasbga tayyorgarlik, kasb layoqatini o'qishning dastlabki yillaridan shakllantirishga e'tibor qaratishga doir chora-tadbirlarni qo'llash, ilmiy faoliyatning yangi soha va turlariga o'qitish, talabalar turar joyidagi yangi yashash sharoitiga moslashish va boshqalar. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, talabalarni yangi o'quv sharoitlariga moslashtirish pedagogik va psixologik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

References:

1. Албитова Е. П., Рогалева Г. И. Социальная адаптация студентов — условие формирования субъектной позиции, социального статуса «студент вуза» // Азимут научных исследований: педагогика и психология. — 2015. — № 4(13). — С. 90–93.
2. Большой психологический словарь.— М.: Прайм-ЕВРОЗНАК. Под ред. Б.Г. Мещерякова, акад. В.П. Зинченко. 2003.- С.104.

3. Маклаков А. Г., Головешкин И. Д. Особенности адаптации студентов первого курса к образовательной среде вуза // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина . — 2011. — № 3. — С. 29-37.
4. Коровина И.В. Научное обоснование организационного обеспечения профилактики заболевания у студентов на уровне муниципальной поликлиники. //Автореф. дис. канд. мед. наук. М., - 2005.-С.75.
5. Карцева Т.Б. Личностные изменения в ситуациях жизненных перемен [Текст] / Т.Б. Карцева // Психологический журнал. – 1988.– Т.9.– № 5. – С.120-128.
6. Локаткова О.Н. Социально-психологические факторы адаптации первокурсников в высших и средних учебных заведениях / О.Н. Локаткова // Известия Саратовского университета. Новая серия. Сер. Акмеология образования. Психология развития. – 2012. – № 3. – С.54-56.
7. Мельникова Н.Н. Диагностика социально-психологической адаптации личности: Учебное пособие / Н.Н. Мельникова. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2004. – 57 с.
8. Коробейников И. А. Нарушения развития и социальная адаптация [Текст] / И. А. Коробейников. – М.: Per Se, 2002. – 192 с.
9. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных: Учебное пособие / А.Д. Наследов. – СПб.: Речь, 2004. – 392 с.